

Consecințe sociale ale fenomenului migrațional după anul 1990, în România

Nicoleta Tufan

Universitatea din București

Migration or the population's territorial mobility is not reduced to a spatial issue, it is a much more complex process that encompasses a multitude of elements and generates a large spectrum of positive and negative effects over economical, political, social, cultural and religious life, careless of the mechanisms that set the above-mentioned elements into motion or that influence their development. The effects take shape in the native place, from where the potential migrants part, as well as in the place of destination. The analysis aims to highlight a few consequences of migration, which, directly or indirectly, influence the evolution and the functionality of society as a whole.

Indiscutabil, sfârșitul anului 1989 a însemnat un moment de răscruce, de reorientare a întregii vieți economice, politice, sociale, culturale, morale a României. Perioada care i-a urmat, cunoscută ca tranziție către economia de piață, dacă ne referim la aspecte economice, sau către noi standarde și valori, dacă avem în vedere sfere ale vieții sociale, este marcată de numeroase provocări. Migrația internă și externă este una dintre acestea.

D. Sandu (1984) evidențiază faptul că în perioada 1968-1973 migrația internă în România era dominată de fluxul dirijat din rural spre urban (39,4% din totalul celor ce se deplasau), acesta fiind considerat important atât ca pondere în totalul migrației, dar mai ales ca însemnătate. Datele statistice demonstrează predominanța fluxurilor rural-urbane până în anii '80 ca urmare, în primul rând, a unei mari nevoi de forță de muncă în industrie. D. Sandu (1984, 128) explica intensitatea crescută a acestui flux migraționar prin efectul de contagiune (sau „efectul bulgărelui de zăpadă”), astfel că

numărul celor care migrează joacă un rol important în creșterea presiunii sociale pentru adoptarea aceluiași model comportamental, atrăgând tot mai mulți actori sociali.

Potrivit aceluiași autor, acest flux migraționar specific anilor '80 a fost însoțit de o serie de consecințe asupra volumului și compoziției demografice ale comunităților locale, asupra structurii și funcționalității gospodăriilor de la originea și destinația fluxurilor, a relațiilor dintre resursele locale de forță de muncă și populația din zona respectivă, a evoluției fenomenelor sociodemografice, a calității și modului de viață în comunitate, a orientărilor valorice ale populației.

Din analizele sociologului T. Rotariu (1999, 15) reiese că 1990 este considerat an de vârf pentru migrația rural-urbană (în care s-a înregistrat un flux de 69,8%). Explicația constă în faptul că, printre altele, după anul 1989, interdicțiile de stabilire în anumite orașe, valabile până atunci, au dispărut.

Interesantă este evoluția ulterioară a fluxurilor, constatându-se o tendință de echilibrare

a lor, chiar dacă pe fondul general apare câte o dominantă. Astfel, dacă în anul 1994 dominantă era încă migrația rural-urbană, în 1995, ea devine rural-rurală, în 1996, urban-urbană, iar după 1997, fluxurile sunt orientate mai mult dinspre urban spre rural.

Cum se explică o astfel de evoluție?

Cercetătorii sunt de părere că, deși perioada actuală este caracterizată de predominarea fluxurilor urban-rurale, acest proces nu a fost declanșat brusc, ci el a început să se manifeste imediat după anul 1990. Importanța și intensitatea crescută a acestui flux (urban-rural) își are explicația în faptul că, după 1990, odată cu trecerea la economia de piață și cu schimbările economico-sociale majore care au avut loc, o bună parte a populației din mediul urban a fost afectată de restructurări economice, de pierderea locurilor de muncă, de dificultatea asigurării unui nivel de trai decent la oraș, de scăderea posibilităților de suportare a costurilor vieții la oraș. Prin urmare, soluția, pentru unii dintre orășeni, a fost aceea de orientare către zonele rurale natale (mai ales pentru cei care, în virtutea legii fondului funciar, au devenit proprietarii unor loturi de pământ) unde fie aveau deja o locuință (cea a părinților), fie au putut să-și construiască una, în condițiile în care costurile erau mai mici în comparație cu orașul.

Procurarea unei locuințe în mediul urban a însemnat o mare provocare și pentru tinerii orășeni care voiau să-și întemeieze o familie, provocare ce nu a putut fi împlinită cu succes. Pentru mulți dintre aceștia achiziționarea unei locuințe (fie și la bloc, cu un confort redus) a devenit o mare problemă. Aceștia i s-a adăugat nesiguranța stabilității la oraș, unde și veniturile multor tineri sunt nesigure, reduse și tranzitorii.

Pe de altă parte, după 1990 apare un mare contrast: se conturează o categorie a celor pentru care procurarea celor necesare unui nivel de trai bun este o mare dificultate și o categorie (relativ restrânsă la început) a celor care își extind proprietățile și veniturile,

fiind deținătorii unor impozante construcții individuale care exprimă un confort crescut și poate civilizat. În această situație, opțiunea celor dintâi a fost reîntoarcerea spre locurile natale sau, după anul 2000, munca în alte țări, temporar sau definitiv.

Pe aceeași traiectorie ascendentă, mai ales în ultimii ani, se înscrie și migrația externă. Într-un studiu coordonat de D. Sandu (2006, 17) asupra migrației temporare pentru muncă a românilor în străinătate se apreciază că, în România, acest fenomen cunoaște o extindere deosebită. Astfel, după anul 1989, 1/3 dintre gospodăriile populației au câte un membru plecat sau revenit în/din altă țară (mai ales pentru muncă), iar familiile mai numeroase au chiar mai mulți membri angrenați în această deplasare. Din același studiu aflăm că migrația temporară este predominantă printre tineri. Există însă o diferențiere legată de mediul de proveniență al acestora, în sensul că migrează mai mult bărbații din rural, cu vârste între 18 și 59 ani, și femeile din rural, cu vârste între 18 și 29 ani, față de femeile cu vârste între 30 și 59 ani, din mediul urban. De asemenea, dacă primele destinații de după 1990 erau Israelul și Turcia (1/5 din totalul deplasărilor), caracteristice fiind plecările de tip „pionierat-aventură”, după anul 2002, direcțiile principale devin Italia și Spania, realizate „cu ajutorul cuiva”, de regulă, al rudelor) (Sandu 2006, 24).

Prin urmare, odată pusă în practică decizia de migrare, apar o serie de efecte în sfera vieții economice, politice, demografice, culturale, religioase, efecte resimțite atât în zona de plecare a migranților, cât și în cea care va deveni destinația acestora.

Consecințe demografice ale migrațiilor

Efecte cu acțiune pe termen scurt, dar mai ales pe termen lung sunt produse de migrație sub aspect demografic. Specialiștii în domeniu

apreciază că starea demografică actuală ce caracterizează România este definită printr-un declin, atât sub aspectul numărului populației, cât și al structurii. Comentând situația într-un articol publicat în anul 2001 (28-29), L. Urse considera că responsabile pentru acesta sunt în mare măsură procesele

demografice ca natalitatea, fertilitatea, nupțialitatea, divorțialitatea, migrația, care, la rândul lor, au fost supuse multor transformări în ultimul timp. Afirmatia se bazează pe interpretarea unor indicatori demografici pe o perioadă de zece ani.

Tabelul 1. Indicatori demografici în perioada 1990-2000

Indicatori demografici	Anul 1990 (‰)	Anul 2000 (‰)
Natalitate	13,6	10,5
Mortalitate	10,6	11,4
Mortalitate infantilă	26,9	18,6
Spor natural	3	-0,9
Rata nupțialității	8,3	6,1
Rata divorțialității	1,42	1,32

Sursa : L. Urse (2001)

Concluziile care reies de aici evidențiază :

- scăderea ratei natalității (de la 13,6‰ în 1990 la 10,5‰ în 2000) și creșterea ratei mortalității (de la 10,6‰ în 1990 la 11,4‰ în 2000), de unde rezultă un spor natural negativ (-0.9‰ în 2000), procesul exprimând tendința de îmbătrânire a populației. Faptul nu are o însemnătate minoră, pentru că reducerea numerică a forței de muncă active și reale afectează populația vârstnică ce depinde de aceasta prin pensiile ce li se cuvin (crește numărul pensionarilor susținuți de o persoană activă). Îmbătrânirea demografică se resimte și în rândul populației rurale, efectele fiind majore asupra dezvoltării agriculturii (numărul tinerilor care migrează din rural este destul de ridicat) ;
- rata căsătoriilor este în scădere, fapt ce se repercutează și asupra natalității. Opțiunea de a avea și de a da naștere copiilor se reduce considerabil, mai ales

atunci când aceștia nu apar într-un cuplu oficial constituit.

Un aport important la declinul demografic este adus și de fenomenul migrației externe. Conform datelor statistice, acesta s-a accentuat mult după anul 2000, fiind generat de mai mulți factori, dintre care se pot cita : creșterea șomajului concomitent cu scăderea nivelului de trai pentru o bună parte a populației, apariția unui deficit de forță de muncă în unele țări europene, care au stimulat emigrația din România, libera circulație în spațiul Shengen etc.

Migrația populației generează o serie de efecte demografice și în cazul în care se petrece în interiorul țării. Datele statistice arată faptul că fluxurile migratorii s-au realizat atât spre orașe, cât și spre sate, conturându-se pe fondul general câte o direcție dominantă (Rotariu, 1999, 15).

Tabelul 2. Fluxurile de migrații pe medii rezidențiale

Direcția	1973	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	2002	2005
U ? U	21,9	19,2	18,2	20,2	24,3	25,5	25,6	26,1	27,4	25,0	26,0	25,8	28,1
U ? R	10,8	6,5	3,5	10,1	13,7	14,6	18,4	20,8	23,4	26,8	28,4	30,1	29,6
R ? U	42,5	55,4	69,8	50,3	39,2	35,0	30,5	25,1	24,7	22,6	22,0	22,5	22,1
R ? R	24,8	18,9	8,5	19,4	22,8	25,0	25,5	28,0	24,5	25,6	23,6	21,6	20,2

Sursa : T. Rotariu (1999), România în cifre (2006)

Migrația din rural și din urban către același tip de medii rezidențiale s-a menținut la valori relativ apropiate ; schimbări spectaculoase s-au înregistrat în relația dintre cele două medii. Anul 1990 este considerat un an de vârf al migrației din rural, populația orientându-se spre zone urbane (69,8%). După acest an, tendința migratorie se modifică, astfel că atracția urbanului scade, în schimb crește progresiv cea spre rural (incluzând aici și populația urbană). În 1998, s-a îndreptat spre rural 52% din populația migratoare. Evoluția migrației interne după anul 2000 este marcată de predominarea fluxului urban-rural, care a atins în anul 2004 31,7% dintre deplasări, urmând apoi o ușoară atenuare în 2005. Deși fluxul urban-rural este dominant, se constată unele schimbări și în evoluția celorlalte fluxuri, și anume : fluxul urban-urban s-a intensificat în 2005 față de 2002 (crescând de la 25,8% la 28,1%), în timp ce fluxul rural-urban s-a menținut relativ constant, iar cel R-R s-a diminuat ușor (scade de la 21,6% în 2002 la 20,2% în 2005).

D. Sandu (1984, 146) apreciază că acest tip de migrație face posibile schimbări în compoziția sociodemografică a populației sub aspectul caracteristicilor de vârstă, sex, nivel de instrucție, categorie socială.

În ceea ce privește migrația din urban spre rural, într-un articol din anul 1997, V. Ghețu pune în evidență două efecte pozitive ale fenomenului, și anume :

- ruralul se îmbogățește intelectual prin migrarea din urban a unei populații cu un nivel de instrucție superior ;
- are loc și o îmbunătățire a structurii pe vârste a populației rurale prin aportul

de populație urbană, ceea ce poate contribui la încetinirea procesului de îmbătrânire demografică a ruralului.

În ciuda faptului că scenariile descrise de V. Ghețu se bazează pe analize și date statistice, T. Rotariu (1999, 17) aduce unele nuanțări acestor afirmații. Potrivit raționamentului acestuia, pe perioada analizată, între 1989 și 1997, ruralul pierde populație tânără, dar după 1995, situația se schimbă radical. Ruralul primește mai mulți copii (cu vârste sub 15 ani) decât oferă, concomitent cu populație adultă (de peste 30 de ani). Fenomenul este însă dublat de pierderea populației cu vârste între 15 și 29 de ani din rural, adică acel segment al populației considerat cel mai fertil și care ar fi asigurat creșterea natalității rurale, stopând sau reducând îmbătrânirea demografică a ruralului.

Considerând că populația ce sosește în rural din zone urbane are un nivel de instrucție superior, nu trebuie uitat că, odată cu acest nivel, sunt aduse și atitudinea față de comportamentul urban în familie (numărul copiilor aduși pe lume să fie cât mai mic), ceea ce nu duce la întinerirea și revigorarea demografică a ruralului. Soldurile migratorii din ultimii zece ani arată valori negative pentru mediul urban la toate categoriile de vârstă, cu excepția celei de 20-34 de ani, iar pentru mediul rural acestea sunt pozitive, mai puțin pentru segmentele de vârstă de 20-34 de ani și 45-54 de ani. Cu alte cuvinte, satul pierde populație tânără și activă profesional, „spațiul rural fiind lovit de un exod al populației adulte, în special al femeilor între 25 și 55 ani” (Bădescu, 2005, 37).

În analiza declinului demografic al României, V. Ghețu (2004, 15) acorda atenție și migrației externe, considerând că soldul migratoriu va continua să fie negativ ca urmare a emigrării unui număr mare de indivizi. Cu toate acestea, autorul plasează migrația în rândul variabilelor necunoscute pentru că ea nu poate fi măsurată cu exactitate, dacă se admite că și migrația ilegală este însemnată. Datele statistice arată că soldul migratoriu extern este, în general, negativ (după 1990). Diferența cea mai accentuată dintre sosiri și plecări s-a înregistrat în anul 1991, iar după 2002, după o scurtă perioadă de relativă echilibrare a fluxului (între 1998 și 2002), balanța înclină din nou în favoarea emigrărilor.

Oricum, îngrijorătoare sunt atât faptul că numărul populației este în scădere, cât și degradarea continuă a structurii pe vârste și sexe a populației, degradare ce influențează negativ și alți indicatori demografici.

Consecințele migrației asupra familiei

Una dintre cele mai spectaculoase transformări, ca efect al acțiunii conjugate a mai multor factori economici, politici, sociali, culturali, se manifestă în condițiile tranziției pe care o traversăm, în cazul familiei.

Tranziției îi sunt asociate, în general, situații tensionate, adesea conflictuale, generate de apariția unor discrepanțe între posibilitățile și resursele reale existente la momentul respectiv și modul în care acestea pot fi valorificate și pot răspunde nevoilor societății. Perioada postdecembristă a fost și este marcată de numeroase astfel de conflicte, care și-au pus amprenta nu doar asupra vieții politice și economice a țării, ci și asupra celei sociale.

Studiile și cercetările recente asupra familiei arată schimbări majore în structura, dinamica și funcționalitatea acesteia. Astfel, apariția și creșterea șomajului, extinderea

sărăciei, scăderea generală a nivelului de trai sunt doar câteva cauze care au declanșat un proces al cărui efect este și disfuncționalitatea familiei actuale (Voinea, 2005, 211).

Pornind de la aceste situații reale, M. Voinea enumera o serie de „simptome ale disfuncționalității familiei”: conflictul conjugal, violența fizică și verbală în familie, neglijarea sau abandonul copiilor, divorțul emoțional conjugat cu infidelitatea unuia dintre parteneri sau a amândurora, apariția unor deficiențe de comunicare între părinți sau între părinți și copii, dificultățile în exercitarea drepturilor parentale etc. Fiecare individ aparține unei familii, iar familia este importantă atât pentru el, cât și pentru societate, a cărei instituție socială de bază este. Familia îl ajută pe individ să-și conștientizeze și să-și valorizeze propria identitate, să-și asume responsabilitățile statutului social ce decurge de aici și să-și îndeplinească rolurile pe măsura statutului pe care-l are.

Valoarea familiei pentru societate nu poate fi neglijată pentru că:

- familia influențează direct procesele demografice prin funcția sa reproductivă și astfel asigură continuitatea societății;
- familia este mediul în care se realizează socializarea primară a copiilor, în care aceștia învață și iau contact cu principiile de bază ale moralei, credinței, conduitelor;
- familia contribuie la menținerea identității culturale naționale prin împărțirea și exemplificarea elementelor culturii naționale.

Transformările ce au marcat familia după anul 1990 au fost rezultatul acțiunii mai multor factori politici, economici, sociali, culturali și din acest context nu poate fi omis rolul migrației. Judecând după amploarea fenomenului migrațional și îndeosebi a migrației circulatorii pentru munca în străinătate, se poate determina o influență

reciprocă între familie și migrație. Din acest punct de vedere, migrația trebuie privită ca rezultat al acțiunii mai multor factori, dar și ca punct de plecare pentru declanșarea și manifestarea altor procese și fenomene sociale. Pe de o parte, dificultățile de asigurare a unui trai cel puțin decent, fără excese, de găsire sau menținere a unor locuri de muncă sigure și recompensate pe măsură îi determină pe ambii membri ai unei familii sau doar pe unul dintre ei să migreze spre alte destinații, unde își pot împlini nevoile (cel puțin cele materiale). Pe de altă parte, incertitudinea, înțeleasă ca nesiguranță în plan psihologic și ca blocaj și oscilație în plan comportamental (Mărginean, 1996, 262), stare ce caracterizează o mare parte a tinerilor sau a familiilor atunci când au în vedere întemeierea propriilor cămine, susținerea financiară a acestora independent de ajutorul părinților sunt motive pentru migrație. Totodată, aceste motive îi obligă pe cei implicați să-și redefinească noțiunea de *familie* și să amâne întemeierea propriei familii până când vor avea posibilitățile materiale de a o susține.

În cazul migrației dinspre rural spre urban, ca tip de deplasare a populației frecvent întâlnit până în anul 1990, efecte asupra familiei pot fi considerate apariția unor dificultăți de adaptare la modul de viață urban (Voinea, 2005, 212), adică adaptarea la un mod de viață caracterizat prin mai mult individualism, diferențe morale și spirituale față de sat, alte modele de relaționare cu copiii etc. Migrația de la sat la oraș, intensă până în 1989, a avut și poate avea încă drept rezultat și o slăbire a practicilor religioase. E. Stănculescu (2002, 316) sesizează faptul că separarea de familia de origine, mai ales atunci când aceasta aparține mediului rural (unde familia este mai puternic legată de biserică, convingerea oamenilor că biserica joacă un rol important în menținerea unității familiale, în depășirea unor situații dificile de viață fiind mai des întâlnită ca la oraș), poate avea drept consecință acest fapt.

Migrația urban-rurală se manifestă tot mai mult în ultimul timp și extinde în mediul rural modelul de viață urban, în special în privința atitudinii mai flexibile față de căsătorie și față de naștere (mai puțini copii și amânarea primei nașteri după 30 de ani), ceea ce influențează procesele demografice din aceste zone.

Funcțiile familiei și migrația

Familia îndeplinește în societate mai multe funcții care-i asigură existența și continuitatea. M. Voinea (2005, 23-36) evidențiază următoarele funcții ale familiei: biologică, economică, pedagogico-educativă și morală și funcția de coeziune și solidaritate conjugală.

Funcția biologică

Cu câteva excepții de natură culturală specifice unor țări și perioade diferite de timp, sexualitatea este asociată dragostei, iar familia rămâne „singurul loc de satisfacere a necesităților sexuale și singura modalitate de reproducere biologică” (Mihăilescu, 2003, 163).

Ce schimbări produce migrația la nivelul acestei funcții? În condițiile migrației circulatorii, plecarea unuia dintre parteneri pe perioade mai mari de timp face imposibilă exercitarea acestei funcții în cadrul familiei respective. Frecvent se întâlnesc situații în care infidelitatea unuia sau a ambilor soți poate duce la destrămarea cuplului. De asemenea, pot să apară și sarcini nedorite, în afara cuplului conjugal, care cresc rata avorturilor.

Funcția economică

Motivația economică ocupă un loc important în ansamblul motivelor migrației. Nevoia de bani pentru procurarea celor necesare traiului stă la baza deciziei de a migra pentru mulți dintre cei ce optează pentru această soluție. Astfel, producerea bunurilor

și a serviciilor se realizează în afara familiei, o parte dintre acestea fiind trimise familiei de către cei plecați. Acest lucru are un dublu impact: într-o anumită măsură, banii trimiși, obiectele materiale, micile atenții primite de familiile rămase în țară pot acoperi anumite nevoi, dar, în același timp, există și un efect negativ, în sensul că toate acestea nu pot compensa absența părinților plecați (în cazul în care au copii, iar aceștia au rămas în grija rudelor, a vecinilor).

În privința transmiterii profesiei părinților către copii, această direcție s-a diminuat ca tendință și s-a schimbat ca tradiție. Există cazuri în care, indiferent de nivelul de instrucție și tipul de pregătire profesională ale părinților, copiii consideră că un nivel de școlaritate ridicat nu le asigură un trai mai bun și de aceea au alte orientări.

Transformări se produc și în privința producerii și gestionării veniturilor. În cazul în care femeile sunt plecate și ele susțin financiar familia, acestea se bucură de creșterea prestigiului cel puțin în comunitatea de apartenență.

Funcția pedagogico-educativă și morală

Este funcția prin care se realizează socializarea primară a copiilor în cadrul relației pe care aceștia o stabilesc cu părinții, relație ce implică „atașamentul părinților față de copii și modul de inoculare a comportamentelor acestora pentru integrarea în familie și societate” (Voinea, 1978, 49). Familia este cea care îl învață pe copil cum să se comporte în anumite situații, îl pregătește pentru viață, îi furnizează conștient sau inconștient modele de acțiune și îi transmite valori și principii de viață, contribuind la formarea și nuanțarea personalității lui. De modul în care se realizează socializarea primară, astfel încât aceasta să nu fie în discrepanță cu normele generale ale societății, depinde evoluția viitorului adult.

În literatura de specialitate se vorbește tot mai mult despre faptul că funcția de

socializare primară a copilului se restrânge sau nu se mai realizează. Referitor la această situație, I. Mihăilescu (2003, 164) argumentează că, în comparație cu societățile tradiționale în care funcția de socializare era evident realizată de către familie, diminuarea acesteia în societățile contemporane ar fi legată de faptul că ea a început să fie preluată și exercitată de instituții exterioare familiei (școală, instituții culturale etc.), deși rolul fundamental în educarea copiilor îl va juca tot familia. În aceeași ordine de idei, M. Voinea (1978, 49) apreciază că, în societatea modernă, ca urmare a transformărilor economice (în primul rând), funcția de socializare a familiei rămâne de o mare importanță, dar ea și-a modificat conținutul și forma de manifestare.

Ce aspecte ale vieții familiei sunt modificate prin migrație, având în vedere această funcție? În acest sens, se apreciază că migrația poate contribui la diminuarea realizării și a rolului socializării în familie atunci când unul dintre părinți sau ambii sunt plecați în alte localități sau chiar țări (în general, pentru muncă). Astfel, într-un caz „fericit”, copiii rămân în grija rudelor sau a vecinilor, însă universul educației lor, al „abc-ului” vieții furnizat de familie este bulversat.

Despre efecte negative se poate vorbi și în cazul în care părinții realizează zilnic deplasări pentru muncă în alte localități (navetism) și nu numai, astfel că timpul petrecut de ei cu copiii se reduce, dar și relația de cuplu este afectată, ajungându-se la destrămarea cuplului, cei mai afectați fiind tot copiii. Drept urmare, victimele sunt copiii, privați de afecțiunea și de prezența părinților, dar și societatea, pentru că pasul spre socializare negativă și atracția către acte infracționale este mic.

Funcția de coeziune și solidaritate conjugală

Chiar dacă pare o condiție ideală, această funcție este întreținută de sentimentele de

afecțiune dintre parteneri, de sinceritatea și intensitatea acestora. Ea este cea care contribuie la stabilitatea cuplului, asigură familiei securitate emoțională, încredere și protecție (Voinea, 2005, 36). Bazele acestei funcții se construiesc și se cimentează în timp și depind foarte mult de motivațiile partenerilor în momentul deciziei de a se căsători, de educația primită, de valorile față de familie.

După anul 1990 solidaritatea familiei s-a diminuat (Mitrofan, Ciupercă, 1997, 291), răspunzătoare pentru aceasta fiind și mobilitatea socială și spațială a populației. Atât relația conjugală, cât și cea parentală sunt marcate și dominate de multiple contradicții. În primul caz, un rol important îl joacă emanciparea femeii, schimbarea atitudinii față de viață, de relațiile sexuale, independența financiară în cazul unora. În a doua situație, relațiile parentale, solidaritatea familiei s-au modificat sub influența diferențelor culturale dintre generații. Unele dintre aceste schimburi la nivelul funcțiilor familiei își pot avea rădăcinile în fenomenul de migrație. Este o realitate faptul că, după 1990, asistăm la o creștere a ratei divorțialității și o diminuare a ratei nupțialității.

Efecte pozitive ale migrației asupra familiei

Apresiasi efectelor migrației asupra vieții de familie ar înclina balanța către aspectele negative. Este o realitate că aceste efecte și-au făcut simțită prezența într-un timp relativ scurt, iar acțiunea lor este departe de a se fi terminat. Există însă și anumite aspecte pozitive generate de fenomenul migrației. În ce măsură se vor stabili ele ca efecte pozitive sau nu rămâne de văzut. Paradoxal, față de situația mediatizată sau exprimată în alte lucrări ce tratează această problemă, cercetarea coordonată de D. Sandu (2006) evidențiază o altă situație. Al. Toth și G. Toth (în lucrarea amintită, 70) constată

că „influența efectivă a plecărilor pentru muncă în străinătate asupra relațiilor de familie este relativ redusă, chiar dacă la nivelul simțului comun îndepărtarea de familie reprezintă principalul aspect negativ al migrației”. Efectul pozitiv din perspectiva relațiilor familiei este susținut de partea materială, banii proveniți din munca în străinătate contribuind la ridicarea nivelului de trai al familiei, ceea ce determină o diminuare a neînțelegerilor dintre membrii acesteia.

Fiind motivată, în cele mai multe cazuri, de obținerea unor venituri mai mari, migrația spre alte regiuni care oferă aceste avantaje a contribuit la creșterea nivelului de trai al indivizilor implicați. Decurg de aici și efecte secundare. Studiile au arătat că investițiile românilor (cu banii proveniți din munca în străinătate) sunt orientate, în primul rând, spre procurarea unor bunuri de larg consum (aparatură casnică modernă, articole de vestimentație, aparatură electronică), iar în puține cazuri, și oricum mai târziu, în investiții pe termen lung. Toate acestea au ca scop modernizarea vieții, creșterea standardelor materiale de viață.

Pe de altă parte, dacă ne referim la migrația internă urban-rurală, ca tendință actuală, motivația acesteia, în multe cazuri, este nevoia de supraviețuire (costurile traiului la oraș devin prea mari și prea greu de susținut, de unde retragerea spre zone rurale), caz în care migrația apare ca o condiție forțată de împerejurări.

Un alt efect cu valențe pozitive îl constituie apariția oportunităților de realizare a unor schimburi culturale între membrii unor comunități diferite, situate la mari distanțe geografice. Acest lucru este benefic în condițiile în care contribuie la armonizarea și îmbogățirea relațiilor interumane.

La nivel individual se poate vorbi chiar despre o îmbogățire culturală și spirituală prin cunoașterea și contactul cu alte locuri și civilizații, cu medii de viață diferite. Un aspect evidențiat de D. Sandu referitor la consecințele migrației este legat de ideea că „experiența de locuire în străinătate schimbă

mentalitățile”. Atenția acordată acestui aspect derivă din faptul că mentalitățile oamenilor cu privire la diferite aspecte ale vieții lor, la atitudini și comportamente constituie mijloace de acțiune și de punere în practică a acestora, ale căror efecte le resimte, direct sau indirect, întreaga colectivitate. D. Sandu (2006, 56) este de părere că se schimbă unele mentalități, mai ales prin noile contacte sociale cu oameni, medii și culturi diferite, dar aceste schimbări depind de educația, vârsta și experiența de viață a celor implicați. Dintre cei intervievați, 41 % sunt indeciși cu privire la exprimarea unei opinii referitoare la această problemă, iar 38 % cred că „cei ce au lucrat în străinătate gândesc altfel”. Convingerea asupra schimbării mentalității prin migrare este mai clară în viziunea celor ce au lucrat efectiv sau au plecat în alte țări, față de cei ce au o experiență indirectă în acest sens, ei fiind mai puțin convingși că „migrația schimbă valorile” (Sandu, 2006, 57). Există și situații oarecum controversate. Deschiderea culturală ce a urmat anului 1990 s-a manifestat, printre altele, prin acceptarea, asimilarea și respectarea unor tradiții, a unor evenimente sau sărbători care nu sunt tocmai specifice societății românești. Așa sunt, de exemplu, sărbătorile Valentine’s Day (în loc de Dragobete, abia „descoperit”), Halloween, diverse festivaluri, care au o puternică amprentă comercială. Ele sunt apreciate de tinerii pentru care semnificația este legată de ocazia de a se distra. Nu însă de aceeași părere sunt cei ce aparțin altor generații.

Pot fi amintite și schimbări ale valorilor familiei. Contactul cu alte civilizații (în special cele occidentale) a însemnat împrumutarea unor valori și atitudini specifice acestora. Atât migrația internațională, cât și cea din interiorul țării au contribuit la redefinirea dimensiunilor și funcționalității familiei. Se remarcă preocuparea pentru realizarea profesională înaintea întemeierii unei familii, preferința pentru relații de concubinaj față de cele oficial recunoscute, relații sexuale începute timpuriu etc.

O altă consecință a migrației este legată de schimbări la nivelul relațiilor dintre sexe, dintre partenerii cuplului, dintre generațiile adulte și cele vârstnice. În condițiile în care și femeile sunt implicate în activități lucrative în alte localități, ele furnizând venituri familiei căreia îi aparțin, poziția lor socială nu mai este una de ascultare totală, de supunere față de soț (decât ca fidelitate), ci una cel puțin egală cu a partenerului. Crește, de asemenea, și puterea de decizie a generațiilor adulte în cadrul familiei extinse.

Efectele negative ale migrației asupra familiei

Dezorganizarea familiei este una dintre temele dezbătute în ultimul timp de sociologi, demografi, specialiști în științe umaniste, printre cauzele ce întrețin acest fenomen fiind inclusă și contribuția migrației. Problemele cu care se confruntă familia contemporană merg de la rupturi afective, separări pe anumite perioade de timp la divorț, tot acest parcurs fiind marcat de numeroase schimbări și în privința exercitării rolurilor în familie (fie supraîncărcarea unui partener, fie degrevarea de sarcini a altuia), de scăderea afectivității, a comunicării între parteneri, deteriorarea relațiilor dintre cei doi soți prin manifestări agresive fizice și/sau verbale, schimbarea valorilor tradiționale ale familiei.

Toate aceste efecte își amplifică influența atunci când în cuplurile respective există și copii. Nu numai că procesul de socializare a copiilor capătă o conotație negativă prin modelul parental, funcția educativă a familiei fiind greu încercată, dar evoluția psihică, morală, culturală și intelectuală a copiilor este grav afectată, existând mari șanse ca aceștia să devină continuatorii unor modele defectuoase.

Totuși, tabloul descris nu trebuie generalizat și înțeles ca o caracteristică actuală a familiei românești, dar exprimă o realitate întâlnită, comentată și analizată de numeroși specialiști. Migrația poate genera

astfel de efecte sau le poate adânci atunci când, din diferite alte cauze, au fost declanșate, dar nu orice tip de migrație determină în mod obligatoriu aceste rezultate. Se impun o serie de diferențieri în funcție de tipul migrației, de actorii implicați, de contextul social-economic din momentul respectiv. Aceste efecte sunt însă vizibile în cazul migrației circulatorii pentru muncă, tip de migrație ce s-a accentuat după anul 2000.

Dacă ne referim la migrația internă, efectele acesteia asupra familiei sunt de altă natură, iar aprecierea pozitivă sau negativă trebuie judecată luând în calcul mai multe elemente. Fluxurile de populație dinspre rural spre urban (predominante până în 1990) erau fie reprezentate de familii deja constituite care doreau să se stabilească la oraș, fie individuale și, pentru a rămâne definitiv la oraș, erau căutate și încurajate relațiile în care unul dintre parteneri era orășean, iar prin căsătorie scopul era atins.

Tendința migratorie a ultimilor ani este însă inversă acesteia, fluxurile de populație se îndreaptă spre zone rurale. Orășenii duc cu ei modele de viață urbane și, privitor la familie, mentalități mai democratice de creștere și educare a copiilor. Cu toate acestea, indiferent de sensul migrației, între populația locală și cea nou-venită se produc schimburi culturale, acceptarea, asimilarea și respectarea lor, de ambele părți, contribuind la stabilitatea relațiilor interumane.

Altfel stau lucrurile în cazul migrației în afara granițelor țării, efectele negative asupra familiei fiind de necontestat. Studiile asupra acestei probleme au arătat faptul că cele mai multe motive ce determină migrația sunt lipsa banilor și a unui loc de muncă stabil. Totuși, persoanele care optează pentru migrație nu trăiesc într-o sărăcie absolută, fapt dovedit prin aceea că această deplasare teritorială presupune anumite costuri pe care trebuie să și le asume, iar cei foarte săraci nu-și pot permite această cale. S-a constatat că majoritatea celor care pleacă să muncească în alte țări aparțin unor familii tinere (cu vârste între 25 și 40

de ani), multe dintre ele având doi-trei copii. Sunt numeroase cazurile în care pleacă mama (femeile găsind mai ușor de lucru) sau ambii părinți, pe perioade ce pot varia între câteva luni și câțiva ani. În această situație, copiii rămân în grija bunicilor, a altor rude, a fraților/surorilor mai mari (dar poate tot minori) sau chiar a vecinilor. În funcție de vârsta copiilor rămași acasă, de perioada de absență a părinților sau a unuia dintre ei, la prima vedere, efectele sunt apreciate de copii ca fiind benefice. Se bucură de avantaje materiale (au posibilități să-și procure ceea ce-și doresc), lipsa datoriilor și o mai mare libertate de mișcare fără controlul părinților (ceea ce poate fi însă în defavoarea lor).

Specialiștii au demonstrat că separarea copiilor de părinți pe perioade îndelungate generează sentimente de abandon, neîmplinirea unor nevoi afective și de comunicare (simplele convorbiri telefonice cu părinții plecați sunt insuficiente), ceea ce afectează negativ personalitatea prezentă și viitoare a copilului. De altfel, printre cele mai vizibile efecte ale absenței părinților asupra copiilor se remarcă: absenteismul școlar, rezultatele slabe la învățătură, actele de indisciplină, autoizolarea, trăirea sentimentelor de frustrare (mai ales în plan emoțional), etichetările și marginalizările din partea colegilor, depresiile, suicidul.

Pornind de la această realitate, oamenii de știință își pun problema viitorului familiei românești. Încă din 1978 (59), M. Voinea vorbea de o restructurare a dimensiunilor familiei contemporane, această atrăgând după sine și o redistribuire a statuturilor și rolurilor în cadrul familiei. Adaptând acest argument la situația actuală, se pot distinge două direcții:

- pe de o parte, preluând modelul occidental, tinerele familii caută o mai mare independență față de familia extinsă și se restrâng numeric;
- pe de altă parte, obstacolele materiale, financiare împiedică tinerele cupluri să-și

croiască propriul drum, conviețuind încă în familia extinsă.

Scăderea coeziunii și solidarității familiei conduce în foarte multe cazuri la divorț.

I. Mihăilescu (1999, 95) aprecia că „procese de mobilitate implică contactul cu noile valori și cu noile modele familiale, independența economică și comportamentul a tinerilor, modificarea așteptărilor tinerilor cu privire la viitorul partener și la viața de familie, extinderea posibilităților de alegere a partenerului, modificarea criteriilor de alegere și a rolului părinților în alegerea partenerului, scăderea controlului social asupra comportamentelor premaritale și familiale, emanciparea de unele constrângeri ale comportamentelor tradiționale”. Cu cât diferențele dintre valorile familiei din mediul de origine sunt mai mari în raport cu cele specifice mediului de destinație, cu atât stabilitatea în timp a cuplului format este mai nesigură.

Potrivit aceluiași autor, după anul 1990, datele statistice indică o creștere a ratei divorțialității în România, mai ales în mediul urban. Una dintre cauze o constituie migrația a cărei acțiune s-ar datora: absenteismului îndelungat sau repetat al unuia dintre parteneri, ceea ce duce la disfuncții familiale și conflicte, negestionării corecte a șocurilor culturale în cazul cuplurilor cu parteneri provenind din medii diferite, neadaptării migranților la noile condiții de viață specifice noii zone de rezidență, scăderii controlului social local asupra comportamentului familiei, mai ales asupra atitudinii față de divorț, relativei încurajări a relațiilor extraconjugale, ce apare în zone în care se produc dezechilibre demografice generate de migrația masivă a femeilor în raport cu bărbații sau invers, de unde rezultă o creștere a presiunii asupra cuplurilor căsătorite.

Privitor la evoluția viitoare a familiei, T. Rotariu (2003, 241-242) constată că valorile mari ale ratei divorțialității și scăderea nupțialității ne pun în fața unei crize a familiei.

Se apreciază că, în România, 1/4 din numărul copiilor născuți provin din afara cuplului conjugal oficial (Rotariu, 2003, 238).

Tendința occidentală de coabitare (concupinaj) pare să fie tot mai mult împrumutată și de tinerii români. Vizavi de această opțiune, unii specialiști în domeniu, dar nu numai ei, se arată îngrijorați (dacă se raportează la semnificația acestui stil de viață și la consecințele în timp pe plan demografic, religios, moral, afectiv etc.). Experiența în acest domeniu a unor țări occidentale, confruntate de mai mult timp cu problema concubinajului, arată o serie de încercări de „oficializare” a acestui tip de relații (în Franța există o serie de documente notariale care substituie certificatul de căsătorie. Este vorba despre PACS – *pacte civil de solidarité* –, ce are rolul de a conferi un statut legal uniunilor hetero- și homosexuale).

În opinia autorului, apariția, extinderea și îmbogățirea reglementărilor ce cuprind astfel de documente constituie un argument în favoarea supraviețuirii instituției căsătoriei, chiar dacă ea va suferi transformări.

Migrație și devianță socială

Aglomerare, supraaglomerare, modernizare, libertate de acțiune, individualism, sărăcie, nevoi, schimbare, agresivitate, violență, conflicte, teamă de criminalitate... sunt termenii ce pot fi considerați atributele a două noțiuni: mediul urban și devianța socială. Fiecare dintre aceste atribute se afirmă cu o intensitate mai mare sau mai mică, în diferite perioade de evoluție a societății umane. Care este însă scopul acestei asocieri și care este legătura dintre mediul urban, devianța socială și migrație?

După cum se știe, ca deplasare spațială a populației, migrația se realizează pe distanțe diferite și perioade variabile de timp și este însoțită de numeroase procese sociale pentru individ/grupul ce se deplasează și pentru comunitățile furnizoare, respectiv primitoare de migranți. Delincvența este văzută

drept o consecință a expansiunii urbane, a supraaglomerării populației în anumite regiuni, ce determină noi modele comportamentale sau marginalizarea unor categorii de populație.

Devianța este asociată unor aspecte negative ale vieții sociale. Informațiile cotidiene furnizate pe diferite căi (mass-media, sondaje de opinie, statistici ale poliției, rapoarte de specialitate, oficiale, observații la nivelul simțului comun) reliefează faptul că, în anumite regiuni, există un mare impact al fenomenelor infracționale. O parte dintre acestea sunt comise de persoane ce nu aparțin rezidențial de locurile în care sunt reclamate anumite infracțiuni (sunt cunoscute multe cazuri de infracțiuni comise pe teritoriile altor state).

V. Preda (1998, 10) comentează observațiile sociologului I. Jaszinski (1969) potrivit cărora infracționalitatea, și mai ales cea juvenilă, se intensifică în cazul în care mobilitatea teritorială a populației devine activă, proces declanșat și susținut în mare măsură de dezvoltarea economică rapidă și urbanizare. Sociologul apreciază că în momentul intrării într-o altă etapă a industrializării și urbanizării, când așezările respective ating o anumită stabilitate și controlul social se manifestă real, intensitatea actelor deviante se reduce.

În aceeași ordine de idei, S. Huntington asociază intensificarea actelor de violență cu procesele dezvoltării; orice societate parcurge în evoluția ei trei etape principale: o etapă tradițională, una de tranziție și una modernă. Demersul unei societăți de a deveni modernă înseamnă și acceptarea, înțelegerea și controlul anumitor schimbări, din partea tuturor membrilor ei. Această transformare trece printr-o etapă de tranziție în care se multiplică și se diversifică dorințele, nevoile și așteptările oamenilor, dar pe care nu le pot împlini atunci, astfel că frustrările rezultate duc la conflicte și confruntări. Autorul apreciază că nu sărăcia este cea care declanșează actele de violență, ci tocmai modernizarea, dezvoltarea, iar în

momentul în care acestea vor atinge parametrii vizați și actele de violență se vor diminua.

Analizând aceste perspective, V. Preda (1998, 10) nu exclude adevărul exprimat de cei doi sociologi. Însă este de părere că dezvoltarea industriei și urbanizarea accelerată nu pot fi considerate cauze directe ale infracționalității; ele joacă un rol important în amploarea fenomenului, dar trebuie interpretate drept context economic și socio-cultural în care se instalează și se manifestă mai mulți factori incitativi ai infracționalității. Astfel sunt reținuți ca factori favorizanți caracteristicile psihosociale și psihoindividuale ale indivizilor marcați de numeroase curențe educative. Acestea se accentuează și degenerază în acte deviante atunci când ritmul rapid al urbanizării și cel al industrializării slăbesc sau pun în plan secundar controlul social care, în condiții de stabilitate, ar fi putut gestiona conflictele apărute.

Interesante sunt și concluziile unei anchete guvernamentale realizate în Franța, în perioada 1976-1977 (caz prezentat în Mihăilescu, 2003, 134), al cărei scop a fost înțelegerea și reducerea fenomenului infracțional. Astfel, au fost puse în relație mai multe variabile, încercându-se stabilirea unor raporturi sau condiționări între ele. La nivel individual, ele s-au referit la tradițiile istorice ale socializării individului (familie extinsă sau restrânsă), la acțiunea mijloacelor de comunicare în masă, la caracteristicile biologice și psihice ale indivizilor, la droguri și alcoolism. La nivelul societății s-au urmărit impactul șomajului, al recesiunii sau creșterii economice. Concluziile anchetei au arătat că între cele două niveluri nu se poate vorbi de condiționări directe, ci, mai degrabă, interconținerea apare în cazul în care se analizează mobilitatea geografică, socială și violența. Explicația derivă din faptul că violența are la bază „un faliment al funcției de socializare”, pe lângă nesiguranța caracteristicilor societății la momentul respectiv.

Cercetarea mai subliniază un aspect important, anume că la creșterea violenței contribuie

și urbanizarea, printr-o serie de caracteristici ale sale legate de dimensiunea construcțiilor, extinderea spațială mare a orașelor, suprapopularea, anonimatul, contrastele dintre centru și periferie, comunicarea interumană slabă etc.

Despre legătura dintre urbanizare și apariția delincvenței vorbește și M. Cusson (1992, 457-458). Acesta definește devianța ca „ansamblul conduitelor și stărilor pe care membrii unui grup le judecă drept neconforme cu așteptările, normele sau valorile lor și care, în consecință, riscă să trezească din partea lor reprobare și sancțiune” (p. 440).

Pe baza mai multor cercetări realizate în perioade de timp diferite s-au evidențiat o serie de concluzii care arătau că urbanizarea este însoțită de diverse forme de devianță (s-au dublat ratele de sinucidere, creșterea în dimensiuni a orașelor a dus la o sporire a frecvenței crimelor, a căror distribuție e inegală pe teritoriul urban. Într-un interval de 20 de ani, „ariile de delincvență” sunt caracterizate de prezența masivă a alcoolizilor, toxicomanilor, sinucigașilor). Autorul remarcă totuși că amploarea crescută și intensificarea delincvenței, în anumite arii ale orașului, nu sunt determinate direct de opoziția sat/oraș. Ariile respective, numite mai degrabă arii de devianță, cuprind o populație neintegrată social, cu slabe raporturi sociale, tranzitorii și anonime.

Din cele prezentate nu trebuie înțeles faptul că migrația atrage după sine, în mod obligatoriu, acte de devianță socială, acte infracționale caracterizate mai mult sau mai puțin prin violență. Astfel de manifestări pot să apară și în regiuni stabile ca dezvoltare urbană și economică, poate doar cu o intensitate mai mică. Trebuie admis însă că schimbările de mediu (nu neapărat geografice) de ordin social, cultural (prin contactul cu alte norme, tradiții, valori, obiceiuri) constituie provocări cărora migranții le pot face față acceptându-le și adaptându-se lor sau dimpotrivă (ceea ce atrage după sine

sancțiuni). Or, tocmai aceste dezechilibre între propria zestre socială, culturală, morală și caracteristicile altui mediu organizat și condus după alte principii pot genera acte de devianță și delincvență (ca manifestare a devianței), îmbrăcând o multitudine de forme. Aceste opinii sunt susținute și de R. Rășcanu (1997, 224) care afirmă că apariția unor crize bio-psiho-socioculturale, ce pot degenera în conflicte, în devianțe și violențe, poate fi declanșată și de „fenomenul de deșrădăcinare, prin transplantarea de la sat la oraș, care se manifestă prin refuzul de a accepta noile norme, prin adaptarea superficială la modul de viață al orașului”.

Diverse studii în domeniu arată că rata criminalității a cunoscut creșteri semnificative după 1990, față de perioada anterioară acestui an, însă există rețineri în privința comparării celor două perioade întrucât validitatea înregistrărilor și raportarea reală a numărului de infracțiuni sunt puse la îndoială, acestea fiind subdimensionate (Rășcanu, 1997, 238).

Îngrijorător este și faptul că a crescut numărul infracțiunilor comise, dar și teama față de criminalitate în general. În urma unor anchete realizate în mai multe orașe din diferite țări (printre care și București), a reieșit că pe primele locuri, în ceea ce privește neliniștea socială a populației, se află violența și crima organizată. Al. Toth (2006, 91) aprecia că „teamă de infracțiuni este o problemă socială întrucât afectează o bună parte a populației urbane (35%) și nu doar pe cei care au fost victime ale unor infracțiuni”. De altfel, potrivit aceluiași autor, ce adaptează o schemă propusă de R. Taylor (1995), impactul infracționalității asupra populației este resimțit la nivel psihologic (prin apariția sentimentelor de teamă, a frustrărilor față de zona de rezidență, a dorinței de schimbare a acesteia), comportamental (manifestate prin interiorizare, evitarea unor locuri, reducerea șanselor de dezvoltare a unor activități economice, sociale etc.), psihosocial (creșterea neîncrederii în vecini, reducerea numărului relațiilor

sociale) și economic (scade prețul locuințelor, crește dezinteresul față de investițiile din zonă, se concentrează aici o populație cu un statut socioeconomic scăzut etc.).

Remarci finale

Schimbările din viața politică și economică a României după 1990 și-au pus amprenta peste numeroase sfere ale vieții sociale. Din păcate, multe dintre ele au o semnificație negativă. Declinul demografic, îmbătrânirea accentuată a populației, mai ales în unele regiuni ale țării, schimbările în structura și funcționalitatea familiei, creșterea frecvenței actelor deviante și diversificarea lor sunt doar câteva dintre realitățile cu care se

confruntă societatea românească în ultimul deceniu și jumătate. Cauzele care stau la baza acestor evenimente sunt multiple și pentru o interpretare justă e nevoie de o abordare multidisciplinară. În acest sens, se poate considera că, în derularea evenimentelor descrise, un rol aparte îl joacă și migrația populației, atât cea internă, cât mai ales cea spre destinații din afara granițelor țării. Pe de o parte, rămâne un „gol”, absența celor plecați fiind resimțită în special de familie, dar și de comunitatea locală (mai ales în cazul celor rurale), iar pe de altă parte, integrarea și absorbția nou-veniților în comunitățile alese ca destinație ridică probleme cel puțin la nivel locativ, ocupațional și cultural. Acestea pot constitui viitoare teme de cercetare.

Note

1. De exemplu, potrivit datelor recensământului din anul 2002, față de anul 1992, se constată o scădere a numărului populației de cca. 600 000 de persoane. V. Ghețu (2004) interpretează ipotetic această pierdere ca fiind rezultatul neînregistrării persoanelor aflate temporar în străinătate în momentul culegerii datelor, populație ce se va întoarce în țară, modificând datele înregistrate *de jure*. Cercetările efectuate în august 2003 de către Misiunea OIM în România arătau că se aflau în străinătate pentru muncă, la acea dată, 1,7 milioane de persoane (adică cca. 8% din populația țării și 14% din populația adultă – cu vârste între 20 și 60 de ani), valorile fiind apreciate ca „nerealist de mari”.
2. Informațiile provin dintr-un studiu realizat de Asociația Alternative Sociale din Iași, în anul 2006, în cadrul proiectului Home Alone, pe un lot de 4 156 de elevi (cu vârste cuprinse între 10 și 19 ani), din localitățile Iași și Răducăneni (7-12).
3. Se constată că fenomenul migrației afectează și mentalul social, tinerii preferând mai mult să-și îndrepte eforturile către asigurarea unui nivel de trai bun (condiție, în viziunea lor, legată de migrația spre Occident), decât să-și întemeieze o familie sau să-și continue studiile (16).

Bibliografie

- *** *Anuarul demografic al României 2006*. București: Editura Institutului Național de Statistică.
- *** *România în cifre 2006*. București: Editura Institutului Național de Statistică.
- Bădescu, Ilie. (2005). Sociodemografia lumii rurale în România, în Europa Centrală și Eurasia. *Sociologie Românească*, vol. III, 4.
- Cusson, Maurice. (1992). Devianța. În Raymond Boudon (coord.). *Tratat de sociologie*. București: Editura Humanitas.
- Ghețu, Vasile. (2004). Declinul demografic al României: ce perspective? În *Sociologie Românească*, vol. II, 2, Iași: Editura Polirom.
- Mărginean, Ioan (coord.). (1996). *Tineretul deceniului unu*. București: Editura Expert.
- Mihăilescu, Ioan. (1999). *Familia în societățile europene*. București: Editura Universității.
- Mihăilescu, Ioan. (2003). *Sociologie generală*. Iași: Editura Polirom.

- Mitrofan, Iolanda, Ciupercă, Cristian. (1997). *Psihologia relațiilor dintre sexe*. București : Editura Alternative.
- Petcu, Marioara. (1999). *Delincvența. Repere psihosociale*. Cluj-Napoca : Editura Dacia.
- Preda, Vasile. (1998). *Delincvența juvenilă*. Cluj-Napoca : Editura Presa Universitară Clujana.
- Rășcanu, Ruxandra. (1997). Implicații psihoclinice ale unor disfuncții sociale : conflict, violență, maltratare, suicid, homosexualitate. În M. Zlate (coord.). *Psihologia vieții cotidiene*. Iași : Editura Polirom.
- Rotariu, Traian. (1999). Asupra unor aspecte ale migrației interne în România. *Sociologie Românească*, III. Iași : Editura Polirom.
- Rotariu, Traian. (2003). *Demografia și sociologia populației. Fenomene demografice*. Iași : Editura Polirom.
- Sandu, Dumitru. (1984). *Fluxurile de migrație în România*. București : Editura Academiei.
- Sandu, Dumitru (coord.). (2006). *Locuirea temporară în străinătate*. București : Editura Fundația pentru o societate deschisă.
- Stănciulescu, Elisabeta. (2002). *Sociologia educației familiale*. Iași : Editura Polirom.
- Toth, Alexandru. (2006). Percepția spațiului urban și teama. În D. Sandu (coord.). *Viața socială în România urbană*. Iași : Editura Polirom.
- Urse, Laureana. (2001). Este nevoie de o politică demografică în România? *Calitatea Vieții*, XII, 1-4.
- Vlăsceanu, Lazăr, Zamfir, Cătălin. (1998). *Dicționar de sociologie*. București : Editura Babel.
- Voinea, Maria. (1978). *Familia și evoluția sa istorică*. București : Editura Științifică și Enciclopedică.
- Voinea, Maria. (2005). *Familia contemporană. Mică enciclopedie*. București : Editura Focus.
www.alternativesociale.ro

Primit la redacție : august 2007